

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 12, Αρ. 3 (2023)

ICODL2023

Πρακτικά του 12^{ου} Συνεδρίου

για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση
Η εξ αποστάσεως και συμβατική εκπαίδευση στην ψηφιακή εποχή

Αθήνα, 24 έως 26 Νοεμβρίου 2023

Τόμος 3

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Αντώνης Λιοναράκης

Ευαγγελία Μανούσου

ISBN 978-618-5335-21-2
ISBN SET 978-618-82258-5-5

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών,
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Ελληνικό Δίκτυο
Ανοικτής & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης

Ντοκιμαντέρ μικρού μήκους από μαθητές
Γυμνασίου με θέμα την ίδρυση της Νέας Ιωνίας
Αττικής μετά την Μικρασιατική Καταστροφή του
1922

Παναγιώτης Αναστασόπουλος, Τριανταφυλλιά
Κανάρη

doi: [10.12681/icodl.5282](https://doi.org/10.12681/icodl.5282)

Copyright © 2024, Παναγιώτης Αναστασόπουλος, Τριανταφυλλιά
Κανάρη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Ντοκιμαντέρ μικρού μήκους από μαθητές Γυμνασίου με θέμα τη δημιουργία της Νέας Ιωνίας Αττικής μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922

Short documentary made by Junior High School students on the topic of establishing the Nea Ionia of Attica following the Asia Minor Catastrophe of 1922

Παναγιώτης Αναστασόπουλος

Γεωλόγος M.Sc.

Υποδιευθνής 4ου Γυμνασίου Νέας Ιωνίας
Αττικής

anpan@sch.gr

*** Τριανταφυλλιά Κανάρη**

Δρ. Ιστορίας, Φιλολόγος

4ο Γυμνάσιο Νέας Ιωνίας Αττικής

trkanari@yahoo.gr

Abstract

2022 marked 100 years since the Asia Minor Catastrophe of 1922, the displacement of the Greeks and their forced relocation to areas of Greece. One of those areas was Podarades in Attica district, which was later renamed Nea Ionia. During the 2021-2022 school year, at the 4th Junior High School of Nea Ionia Attica, we created a documentary, about 12 minutes long, entitled "Asia Minor Catastrophe 1922: from Ionia of Asia Minor to Nea Ionia of Attica". The creators of the documentary were a four-member student group, consisting of two female and two male students of the 3rd grade. Communication between members of the implementation team was established primarily via teleconference and e-mail. The students studied the historical events of the time, which are part of the study material of the History lesson curriculum of the 3rd grade of Junior High School. In addition, they practiced using digital tools. The free software OpenShot Video Editor and the free audio editing software Audacity were used to create the documentary. Students demonstrated eagerness and ingenuity in activities that differ from traditional teaching and experienced satisfaction in completing a challenging project. The documentary won the first prize in the 4th International Student Competition for Audiovisual and Digital Creation, "Your story is the story of your city", organized by the Educational Radio and Television broadcaster of the Ministry of Education and Religious Affairs in collaboration with other agencies.

Key-words: historical documentary, Asia Minor Catastrophe, 1922, Nea Ionia, OpenShot Video Editor, Audacity.

Περίληψη

Το 2022 συμπληρώθηκαν 100 χρόνια από την Μικρασιατική καταστροφή του 1922, τον ξεριζωμό των Ελλήνων και την αναγκαστική μετακίνησή τους σε περιοχές της Ελλάδας. Μία από τις περιοχές ήταν οι Ποδαράδες του Νομού Αττικής, που μετονομάστηκαν στη συνέχεια σε Νέα Ιωνία. Κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 2021-2022, στο 4ο Γυμνάσιο Νέας Ιωνίας Αττικής, δημιουργήσαμε ένα ντοκιμαντέρ, διάρκειας 12 λεπτών περίπου, που είχε τίτλο «Μικρασιατική Καταστροφή 1922: από την Ιωνία της Μικράς Ασίας στη Νέα Ιωνία Αττικής». Δημιουργός του ντοκιμαντέρ ήταν τετραμελής μαθητική ομάδα, που αποτελείτο από δύο μαθήτριες και δύο μαθητές της Γ' τάξης Γυμνασίου. Η επικοινωνία μεταξύ των μελών της ομάδας υλοποίησης πραγματοποιήθηκε κυρίως μέσω τηλεδιασκέψης και ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Οι μαθήτριες και οι μαθητές, μελέτησαν τα ιστορικά γεγονότα της εποχής, που αποτελούν μέρος του αναλυτικού προγράμματος σπουδών της Ιστορίας της Γ' τάξης Γυμνασίου. Ταυτόχρονα, ασκήθηκαν στη χρήση ψηφιακών εργαλείων. Για τη δημιουργία του ντοκιμαντέρ χρησιμοποιήθηκαν τα ελεύθερα λογισμικά επεξεργασίας βίντεο OpenShot Video Editor και επεξεργασίας ήχου Audacity. Οι μαθήτριες και οι μαθητές επέδειξαν θέληση και ευρηματικότητα σε δραστηριότητες που διαφέρουν από την παραδοσιακή διδασκαλία και αισθάνθηκαν ικανοποίηση με την ολοκλήρωση ενός απαιτητικού έργου. Το ντοκιμαντέρ κέρδισε το πρώτο βραβείο στον 4ο Διεθνή Μαθητικό Διαγωνισμό Οπτικοακουστικής και Ψηφιακής Δημιουργίας «Η ιστορία σου, είναι ιστορία της πόλης σου», που διοργάνωσε η Εκπαιδευτική Ραδιοτηλεόραση του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων μαζί με άλλους φορείς.

Λέξεις - κλειδιά: ιστορικό ντοκιμαντέρ, Μικρασιατική Καταστροφή, 1922, Νέα Ιωνία, OpenShot Video Editor, Audacity.

Ο ρόλος της εικόνας

Η σημερινή εποχή χαρακτηρίζεται από την επαφή των παιδιών με ποικίλα οπτικοακουστικά μέσα (τηλεόραση, ραδιόφωνο, ηλεκτρονικοί υπολογιστές, κ.ά.), στα οποία η εικόνα κυριαρχεί. Ειδικά η κινούμενη εικόνα έχει ισχυρή παρουσία στη ζωή τους. Από την ένταξη της εικόνας στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι δυνατό να προκύψουν θετικά αποτελέσματα (Παπαδοπούλου, Μπακόπουλος και Πριγκιπάκης, 2021). Άλλωστε, η γλώσσα των εικόνων είναι αναμφισβήτητα περισσότερο ελκυστική και κατανοητή από όλους, ανεξαρτήτως ηλικίας. Ταυτόχρονα, δεν αποκλείει τους πιο αδύναμους μαθητές ή όσους αντιμετωπίζουν μαθησιακές δυσκολίες (Γεωργαντά, 2019).

Η κινηματογραφική εικόνα αποτελεί ταυτόχρονα γνώση, αλλά και βίωση των γεγονότων που προβάλλονται. Γι' αυτό, μπορεί να συναγωνιστεί και συχνά να εκτοπίσει άλλες τυπικές μορφές εκπαίδευσης (Πλειός, 2005). Ο εκπαιδευτικός μπορεί να δημιουργήσει ή να καθοδηγήσει τις μαθήτριες και τους μαθητές στη δημιουργία διαφόρων ειδών ταινιών, κυρίως μικρού μήκους. Σήμερα, είναι διαθέσιμα πολλά λογισμικά παραγωγής και επεξεργασίας ταινιών (video editors), ορισμένα ελεύθερα και αρκετά απλά στη χρήση (Gangan, 2014 · Σπύρου και Σοφός, 2017). Η δημιουργία μαθητικών βίντεο μυθοπλασίας ή τεκμηρίωσης βασίζεται στις αρχές της ομαδοσυνεργατικής και της μαθητοκεντρικής μάθησης, εφόσον οι μαθητές/τριες είναι οι βασικοί συντελεστές και ο εκπαιδευτικός περιορίζεται στον ρόλο του σκηνοθέτη (Παπαδοπούλου κ.ά., 2021 · Σπύρου και Σοφός, 2017).

Η δημιουργία μιας ταινίας μικρού μήκους, 5 ως 25 λεπτών, μπορεί να χρησιμοποιηθεί στη διδασκαλία διαφόρων γνωστικών αντικειμένων, αφού η παραγωγή της απαιτεί γλωσσικές δεξιότητες, όπως την συγγραφή σεναρίου και τη χρήση συμπυκνωμένου λόγου. Επιπλέον, απαιτεί εξάσκηση στην άρθρωση, δημιουργία χρονοδιαγράμματος, μαθηματικές δεξιότητες, μουσική και εικαστική έκφραση (Παπαδοπούλου κ.ά., 2021 · Σπύρου και Σοφός, 2017). Το πλέον εντυπωσιακό όφελος είναι τα συναισθήματα ολοκλήρωσης και μοιράσματος με τους συμμαθητές τους, τους καθηγητές τους, τους γονείς τους, το ευρύτερο κοινό, ενός έργου που απαιτούσε χρόνο, προσπάθεια και υπομονή. Γι' αυτούς τους λόγους, η εισαγωγή της κινηματογραφικής παιδείας στο σχολείο κρίνεται απαραίτητη (Παπαδοπούλου κ.ά., 2021).

Ένα οπτικοακουστικό έργο μικρής διάρκειας που περιλαμβάνει διάφορα είδη πολυμέσων, όπως εικόνες, μουσική, ηχογραφημένη αφήγηση, βίντεο, μπορεί να χαρακτηριστεί επίσης με τον όρο «έργο ψηφιακής αφήγησης» (Gangan, 2014 · Μελιάδου, Νάκου, Γκούσκος και Μειϊμάρης, 2011). Η αξία της ψηφιακής αφήγησης έγκειται στο γεγονός ότι είναι μία ενεργητική και όχι παθητική διαδικασία (Μελιάδου κ.ά, 2011). Αποτελεί μια σημαντική εκπαιδευτική πρακτική για την κινητοποίηση του ενδιαφέροντος της σημερινής «ψηφιακής» γενιάς. Ωθεί τους μαθητές να γίνουν δημιουργοί περιεχομένου και όχι απλοί καταναλωτές, κάνοντας τη μάθηση πιο ενδιαφέρουσα και διασκεδαστική (Gangan, 2014). Σύμφωνα με τις Di Blas, Paolini και Sabiescu (2010, όπως αναφέρεται από τους Ψώμο και Κορδάκη, 2016, σελ. 360), η ενίσχυση της μαθησιακής εμπλοκής αποτελεί το σημαντικότερο εκπαιδευτικό όφελός της, καθώς είναι η πηγή για όλα τα επιπλέον οφέλη της.

Η ψηφιακή αφήγηση είναι ένα εργαλείο που μπορεί να αξιοποιηθεί και στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση προσφέροντας ευκαιρίες ανάπτυξης ψηφιακών και δημιουργικών δεξιοτήτων των μαθητών/τριών. Σε κάθε περίπτωση είναι σημαντικό είτε δια ζώσης είτε εξ αποστάσεως οι εκπαιδευτικοί να δημιουργούν μαθησιακά περιβάλλοντα ευέλικτα, συμπεριληπτικά, μαθητοκεντρικά και δημιουργικά προκειμένου να προσφέρονται σε όλους τους μαθητές ευκαιρίες πλούσιες σε ερεθίσματα προκειμένου να ενεργοποιούνται, να κινητοποιούνται και να μαθαίνουν (Ιωακειμίδου, Βλαχοστέργιου, Σούρρας, Λιόπα, Κοκκινιά, Σούλα και Τσαλαμπαμπούνη, 2021).

Η ψηφιακή αφήγηση μπορεί να παράσχει στις μαθήτριες και στους μαθητές ισχυρές βάσεις σε πολλούς διαφορετικούς τύπους εγγραμματισμών (Robin, 2006). Ενδεικτικά, συμβάλλει στον πληροφοριακό εγγραμματισμό, δηλαδή την ικανότητα να βρίσκουν, να αξιολογούν και να συνθέτουν πληροφορίες (Di Blas, 2015), στον ψηφιακό εγγραμματισμό, δηλαδή τη δυνατότητα να χρησιμοποιείς τους υπολογιστές και άλλες ψηφιακές τεχνολογίες για τη βελτίωση της μάθησης, της παραγωγικότητας και της απόδοσης (Robin, 2006). Επίσης, συνεισφέρει στον προφορικό εγγραμματισμό, δηλαδή την ικανότητα να κατανοούν και να χρησιμοποιούν την προφορική γλώσσα, στον καλλιτεχνικό εγγραμματισμό, δεδομένου ότι οι μαθητές καθίστανται δημιουργοί τέχνης (Ψώμος και Κορδάκη 2016). Επιπλέον, δύναται να ενθαρρύνει τη συνεργασία των μαθητών (Di Blas,

2015), καθώς μαθαίνουν πώς να δουλεύουν μέσα σε μία ομάδα, πώς να είναι υπεύθυνοι για μία δημιουργία τους και ταυτόχρονα πώς να συνδυάζουν την εργασία τους με την εργασία άλλων μαθητών (Di Blas και Boretti, 2009).

Σύμφωνα με τις Di Blas και Ferrari (2014), η κινητήρια δύναμη της δημιουργίας ψηφιακής αφήγησης είναι το κίνητρο που δημιουργεί. Επίσης, οι ψηφιακές ιστορίες επιτρέπουν στους/στις μαθητές/τριες, κατά την σύνθεση της ιστορίας, να εκφράσουν τον εαυτό τους με τις δικές τους εικόνες (δικής τους επιλογής ή και φωτογραφίες δικής τους λήψης) και τη δική τους φωνή (προφορική αφήγηση), ελέγχοντας έτσι τον ρυθμό της μάθησής τους (Robin, 2006).

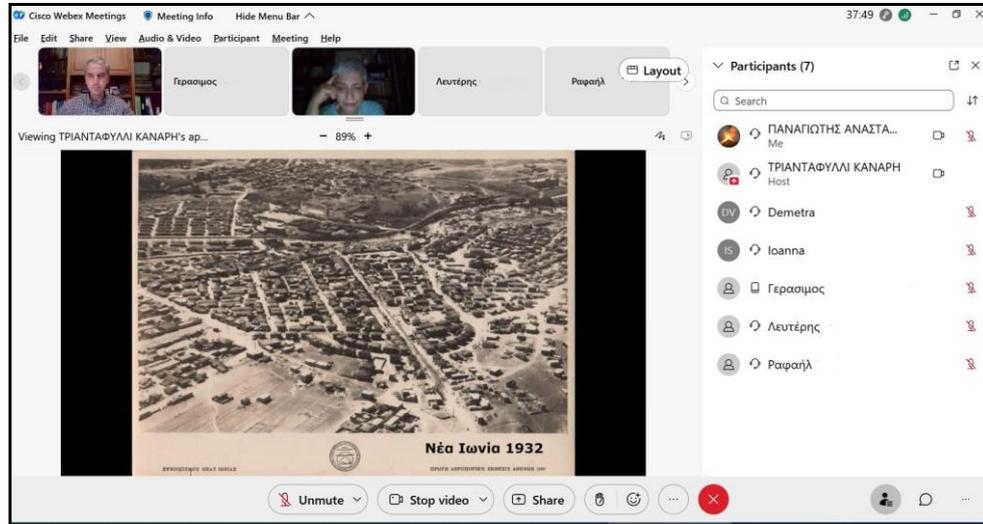
Επιπλέον, ωφελούνται από παράγοντες που είναι άτυποι στο σχολικό περιβάλλον (Ψώμος και Κορδάκη, 2016). Αναπτύσσουν το αίσθημα της ευθύνης και μια σχεδόν επαγγελματική συμπεριφορά. Θεωρούν ότι η συνεισφορά τους είναι σημαντική για το τελικό αποτέλεσμα. Ο κοινός στόχος ενώνει όχι μόνο τους μαθητές ως ομάδα, αλλά και τους μαθητές με τον εκπαιδευτικό (Di Blas και Ferrari, 2014).

Ένα σημαντικό ζήτημα, που πρέπει να υπογραμμίζεται από τους εκπαιδευτικούς, είναι ο σεβασμός των πνευματικών δικαιωμάτων και της πνευματικής ιδιοκτησίας άλλων δημιουργών. Είναι καθήκον των εκπαιδευτικών να ενημερώνουν τις μαθήτριες και τους μαθητές σχετικά με αυτά τα ζητήματα. Σε περίπτωση χρήσης περιεχομένου από άλλες πηγές, θα πρέπει να λαμβάνεται, αν απαιτείται, άδεια χρήσης του και να αναφέρεται η προέλευση του υλικού (Gangan, 2014).

2. Δημιουργία ιστορικού ντοκιμαντέρ μικρού μήκους

Κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 2021-22, στο 4ο Γυμνάσιο Νέας Ιωνίας Αττικής δημιουργήσαμε ένα ντοκιμαντέρ μικρού μήκους, διάρκειας 12 λεπτών και 30 δευτερολέπτων. Έχει τίτλο «Μικρασιατική Καταστροφή 1922: από την Ιωνία της Μικράς Ασίας στη Νέα Ιωνία Αττικής». Αναφέρεται στον ξεριζωμό των Ελλήνων, μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 και στη δημιουργία της πόλης της Νέας Ιωνίας του Νομού Αττικής, προκειμένου να εγκατασταθούν πρόσφυγες, που εκδιώχθηκαν από την πατρίδα τους στη Μικρά Ασία. Το ντοκιμαντέρ δημιουργήθηκε στο πλαίσιο Προγράμματος Πολιτιστικών Θεμάτων με ομώνυμο τίτλο. Δημιουργοί του ντοκιμαντέρ ήταν τετραμελής μαθητική ομάδα, που αποτελείτο από δύο μαθήτριες και δύο μαθητές της Γ΄ τάξης Γυμνασίου.

Η ομάδα των μαθητριών και των μαθητών δεν είχε προηγούμενη εμπειρία στη δημιουργία ταινίας. Η επικοινωνία των συντελεστών του ντοκιμαντέρ πραγματοποιείτο μέσω του περιβάλλοντος τηλεδιάσκεψων Cisco Webex Meetings (εικόνα 1), απογευματινές κυρίως ώρες ή και σαββατοκύριακα. Η ανταλλαγή αρχείων γινόταν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

Εικόνα 1: συνάντηση της ομάδας μέσω τηλεδιάσκεψης στο Cisco Webex Meetings.

Είναι φανερό ότι αυτό που διαφοροποιεί την εξ αποστάσεως εκπαίδευση από την συμβατική είναι ο εμπρόθετος προσδιορισμός της, δηλαδή η απόσταση. Μια απόσταση που χωρίζει τον εκπαιδευτικό από τον εκπαιδευόμενο, αλλά και τους εκπαιδευόμενους μεταξύ τους (Χαρίση, 2021). Παρά τα μειονεκτήματα, η σύγχρονη εκπαίδευση μέσω τηλεδιάσκεψης παρέχει και σημαντικά πλεονεκτήματα από πλευράς ψηφιακών δυνατοτήτων, τα οποία η δια ζώσης διδασκαλία στις περισσότερες αίθουσες διδασκαλίας των ελληνικών σχολείων αδυνατεί να παράσχει, εξαιτίας της έλλειψης υλικοτεχνικής υποδομής σε θέματα πληροφορικής και επικοινωνιών. Σύμφωνα με τους Ιωακειμίδου κ.ά. (2021), οι μαθητές ιδιαίτερα σε μεγαλύτερες ηλικίες αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και αυτενεργούν περισσότερο, ενώ μαθητές κάθε ηλικίας συμμετέχουν με προσαρμογές και κατάλληλες παρεμβάσεις. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι καθοδηγητικός, υποστηρικτικός και λιγότερο παρεμβατικός όσο πιο μεγάλες είναι οι ηλικίες των μαθητών. Εξάλλου, η δημιουργία του ντοκιμαντέρ μέσω της εξ αποστάσεως συνέβαλε στην οργάνωση του ελεύθερου χρόνου των

παιδιών και στην αξιοποίηση μέρους του σε έναν σκοπό που καλλιεργεί την τέχνη και την εμπέδωση της Ιστορίας.

2.1 Σενάριο ντοκιμαντέρ

Το σενάριο του ντοκιμαντέρ έγραψαν τα τέσσερα μέλη της μαθητικής ομάδας (δύο μαθήτριες και δύο μαθητές). Λόγω της μικρής ηλικίας των μαθητών (Γ' τάξη Γυμνασίου) και της δυσκολίας του θέματος του ντοκιμαντέρ, υπήρξε σημαντική καθοδήγηση στη συγγραφή του από τους υπεύθυνους εκπαιδευτικούς. Τα τρία από τα τέσσερα μέλη της μαθητικής ομάδας ακούγονται στην προφορική αφήγηση του σεναρίου. Η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για τη συγγραφή του σεναρίου περιελάμβανε κυρίως δημοσιεύσεις των Ανδρόνικου (1974), Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών (1982), Κέντρου Σπουδής και Ανάδειξης Μικρασιατικού Πολιτισμού Δήμου Ν. Ιωνίας – ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ. (2004), Κουρτιάν (1980), Λοΐζου (1994), Μαργαρίτη κ.ά. (2014), Παπαναστασίου (2017), Παπαϊωακείμ Πεσματζόγλου (1990), Σακελλαρόπουλου (1954).

Ακολουθούν αποσπάσματα από το σενάριο του ντοκιμαντέρ εντός εισαγωγικών. Το σενάριο αρχίζει με μία σύντομη περιγραφή της προέλευσης της ονομασίας της Ιωνίας. «Τον 10ο αιώνα π.Χ. οι Ίωνες της Αττικής, της Εύβοιας, της Αργολίδας και της Κορίνθου αποίκησαν το κεντρικό τμήμα των παραλίων της Μικράς Ασίας. Ιωνία ονομάστηκε η περιοχή που εγκαταστάθηκαν. Οι Ιωνικές πόλεις αναπτύχθηκαν τόσο ώστε απέκτησαν ηγετική θέση ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις των παραλίων. Γι' αυτό, ολόκληρη η δυτική παραλία της Μικράς Ασίας ονομάστηκε Ιωνία».

Ακολουθεί αναφορά στην Συνθήκη των Σεβρών, η οποία θα υλοποιούσε τη Μεγάλη Ιδέα της Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών. «Σύμφωνα με τη Συνθήκη, η προσωρινή διοίκηση της Σμύρνης ανατίθεται στην Ελλάδα. Οι Έλληνες της Ιωνίας αποτελούν ισχυρό οικονομικό παράγοντα της Τουρκίας.

Η συνθήκη των Σεβρών παρερμηνεύθηκε ωστόσο από την Ελληνική εξωτερική πολιτική, ως προς τις διαθέσεις της Βρετανίας και των άλλων Μεγάλων Δυνάμεων». Ακολουθούν εικόνες από την εκστρατεία των Ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων, οι οποίες από το 1919 προωθούνται στα ανατολικά, στα βάθη της Τουρκίας, με ολέθρια αποτελέσματα. «Το Ελληνικό μέτωπο καταρρέει και οι Τούρκοι επελαύνουν. Η εκστρατεία οδηγεί στον εφιάλτη αντί στο όραμα της Ιωνίας

και των Ελλήνων. Τα γεωστρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα των συμμαχικών Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης, οι νέοι συσχετισμοί μεταξύ του Κεμάλ και της Σοβιετικής Ένωσης και η λανθασμένη στρατιωτική τακτική της Ελλάδας, οδηγούν στην τραγωδία του Αυγούστου του 1922».

Στη συνέχεια προβάλλονται εικόνες από την εισβολή των Τουρκικών δυνάμεων στη Σμύρνη. «Μπροστά στα απαθή βλέμματα των Γάλλων, Άγγλων, Αμερικανών και Ιταλών στρατιωτών πυρπολούν την πόλη και σφάζουν τους κατοίκους. Μετά την καταστροφή της Σμύρνης σειρά είχαν τα Βουρλά, το Αϊβαλί και τα Μοσχονήσια. Οι φλόγες που ξεκίνησαν από την Αρμένικη συνοικία απλώνονται μέχρι τα πολυτελή κτήρια της προκουμαίας, του περίφημου Quai. Έλληνες κι Αρμένιοι τρέχουν απελπισμένοι στο λιμάνι για να σωθούν, προσπαθώντας να επιβιβαστούν στα πλοία».

Ακολουθεί απόσπασμα από την αφήγηση της μαρτυρίας της Αρμένισσας πρόσφυγα από τη Σμύρνη Ανζέλ Κουρτιάν: «Ακούστηκε ένας τρομερός κρότος και η αποβάθρα υποχώρησε από το βάρος του κόσμου. Εκατοντάδες άνθρωποι έπεσαν στα βαθιά νερά... Η θάλασσα κόχλαζε από χέρια και πόδια. Οι Τούρκοι δεν άργησαν να μαζευτούν πιο λυσσασμένοι. Άρχισαν να πυροβολούν μέσα στη θάλασσα αυτούς που κολυμπούσαν. Σ' έναν που είχε κατορθώσει να πιαστεί για ν' ανέβει, με μια σπαθιά του έκοψαν και τα δύο χέρια, που έμειναν σφιχτά γαντζωμένα, ενώ ο ίδιος, με μάτια γεμάτα τρόμο χάθηκε στο νερό. Εμείς τρέχαμε να σωθούμε μέσα στον κόσμο».

Το αποτέλεσμα ήταν 700.000 νεκροί και 1.500.000 πρόσφυγες. Χιλιάδες πρόσφυγες ακολουθώντας τον Ελληνικό στρατό αρχίζουν να καταφθάνουν στην Ελλάδα.

Στην συνέχεια παρουσιάζονται εικόνες από την μεταφορά των προσφύγων με πλοία και την άφιξή τους στην Ελλάδα. Ακούγεται αφήγηση από κείμενο της Καλλισθένης Καλλίδου: «Δεκαπέντε μέρες μείναμε στα βαπόρια. Έπειτα φτάσαμε στον Πειραιά. Απ' τον Πειραιά μόνο τα σύρματα ξέρω. Στα σύρματα είκοσι μέρες μας κρατήσανε. Αμάν, πολύ μας ρεζιλέψανε, πολύ μας βασανίσανε. Μας βάλαν στη σειρά. Τα μικρά και τις γριές απ' τη ρίζα μας κουρεύανε. Έκλαιγα, φώναζα: Ψάξε με, δες με, δεν έχω ψείρες!... Μας γδύσανε. Ό,τι φορούσαμε στον κλίβανο άντε τα βάλανε. Παπούτσια δεν είχαμε έπειτα να φορέσουμε. Μας δίνανε να

φάμε. Είχαμε και μαζί μας. Όμως στην καραντίνα μεγάλο ρεζιλίκι, μεγάλο σεφιλίκι ήτανε. Είκοσι μέρες κράτησε. Μας βγάλανε και μας αφήσανε. Στα σοκάκια μας αφήσανε... πεταμένοι ήμαστέ. Έτσι ξαπλωμένοι μέσα στα σοκάκια. Περνούσε κόσμος και μας έβλεπε. Αμάν, ρεζιλίκι!

Πέρασε ένας άντρας, ένας τρανός. Μας πέταξε μια πεντάρα. Έπιασα την πεντάρα, φώναζα, έκλαιγα: Εμείς έχομε λεφτά! Εμείς έχομε να φάμε! Αφήσαμε τα σπίτια μας, τόσα αμπέλια αφήσαμε! Δεν είμαστε ζητιάνοι εμείς! Περνούσε ο κόσμος. Μας βλέπανε από μακριά. Δεν ερχόντανε κοντά μας. Προσφυγιά! Προσφυγιά! Λέγανε και περνούσανε».

Κατόπιν αναφέρονται οι αντίξοες συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων και οι προσπάθειες του Ελληνικού κράτους να αντιμετωπίσει τις επιτακτικές ανάγκες τους με το Υπουργείο Περιθάλψεως, το Ταμείο Περιθάλψεως και τις φιλανθρωπικές οργανώσεις.

Ακολουθεί η μαρτυρία του Μανώλη Ανδρόνικου: «Θυμούμαι όμως πως ύστερα από πολλά χρόνια, ζούσαν ακόμα σ' ένα δωμάτιο ολόκληρες οικογένειες, πως τα παιδάκια των πέντε χρόνων πουλούσαν εφημερίδες για να ζήσουν, πως οι μάνες ξενοδούλευαν για να τα θρέψουν».

Στη συνέχεια προβάλλονται εικόνες της κατασκευής από το Ελληνικό κράτος τεσσάρων νέων συνοικισμών, περιμετρικά της Αθήνας, προκειμένου να στεγαστούν οι πρόσφυγες: τη Νέα Ιωνία, τον Βύρωνα, την Καισαριανή και την Κοκκινιά. «Η δραματική οικονομική κατάσταση του Ελληνικού Κράτους δεν επιτρέπει την κατασκευή υποδομών, αλλά μόνον σπιτιών. Προβλέπεται να εγκατασταθούν μαζί όσοι προέρχονται από την ίδια περιοχή.

Καταβάλλεται προσπάθεια ώστε η επαγγελματική αποκατάσταση των προσφύγων να πραγματοποιηθεί σε τομείς παραγωγής σχετικούς με την απασχόλησή τους στην πατρίδα τους. Η Σμύρνη, το Ουσάκ και η Σπάρτη της Πισιδίας φημίζονται για την εξαιρετική ταπητουργία. Οι Έλληνες της Σπάρτης Πισιδίας κατέχουν το 90% της παραγωγής και του εξαγωγικού εμπορίου προϊόντων ταπητουργίας σε όλη τη Μικρά Ασία, με την ονομασία Σπάρτα-Χαλήσι».

Ακολουθεί το χρονικό της εγκατάστασης προσφύγων στην περιοχή Ποδαράδες, μετά από πρόταση του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων. «Ποδαράδες ονομαζόταν η περιοχή στα βορειοδυτικά της Αθήνας, όπου βρίσκεται σήμερα το

κέντρο της Νέας Ιωνίας. Από εκεί περνούσε το ποτάμι του Ποδονίφτη. Περιβαλλόταν από χαμηλούς λόφους και ήταν ιδιοκτησία του Ιερού Κοινού του Παναγίου Τάφου. Έκταση ακατοίκητη, πλούσια σε νερό, χρησιμοποιείτο από βοσκούς. Επιπλέον, βρισκόταν μακριά από οικισμούς, άρα ήταν κατάλληλη για την απομόνωση των νεοφερμένων από τους ντόπιους, προς αποφυγή συγκρούσεων». Προβάλλονται εικόνες εκείνης της περιόδου, με την κατασκευή των πρώτων σπιτιών.

«Το Ιστορικό Κέντρο γύρω από την Λεωφόρο Ηρακλείου ως τον χείμαρρο Γιαμπουρλά παραχωρείται στους Σπαρταλήδες και στους Κωνσταντινουπολίτες. Η Ελευθερούπολη στους Βουρλιώτες και στους Σμυρνιούς. Ο Περισσός στους Σμυρνιούς, στους Πόντιους και στους Μικρασιάτες. Η Καλογρέζα στους Πόντιους, προερχόμενους από το Ικόνιο και την Αττάλεια.

Ο συνοικισμός θεμελιώνεται στις 27 Ιουνίου 1923 και ονομάζεται επισήμως Νέα Πισιδία. Άτυπα όμως αποκαλείται Ιωνία. Οι Ινεμπολίτες, οι Σαφραμπολίτες, οι Κασταμονίτες, οι Νεαπολίτες και οι Καππαδόκες δημιούργησαν γειτονιές που δήλωναν τον τόπο καταγωγής τους. Η απογραφή του 1925 κατέδειξε ότι στην περιοχή εγκαταστάθηκαν λίγο λιγότεροι από 15.000 πρόσφυγες. Οι γηγενείς αντιμετωπίζουν αρνητικά τους νεοφερμένους. Οι πρόσφυγες είναι πολιτικοί αντίπαλοι, καθότι βενιζελικοί, αποσπούν μεγάλο μέρος της κοινωνικής πολιτικής της κυβέρνησης, κατηγορούνται ως φθηνά εργατικά χέρια, θίγουν τα συμφέροντα των μεγαλογαιοκτημόνων που βλέπουν τις ιδιοκτησίες τους να απαλλοτριώνονται. Οι άνδρες δουλεύουν στην οικοδομή. Οι γυναίκες είναι περισσότερες, έχουν εμπειρία στην υφαντουργία και στην ταπητουργία. Σύμφωνα με το σχέδιο η περιοχή προβλέπεται να γίνει κέντρο ταπητουργίας. Ήδη η «Ελληνική Εριουργία» του Νικολάου Κυρκίνη απασχολεί γυναίκες και άνδρες προσφυγικής καταγωγής». Προβάλλονται εικόνες από εργοστάσια της εποχής και έργα ταπητουργίας που έχουν διασωθεί. «Ο προσφυγικός οικισμός έμελλε ταχύτατα να εξελιχθεί στην πολυπληθή Νέα Ιωνία, βιομηχανική πόλη υφαντουργίας, βαμβακουργίας και ταπητουργίας».

Στο τέλος του ντοκιμαντέρ αναφέρονται οι συντελεστές του, οι πηγές των πλάνων και των εικόνων που προβλήθηκαν και η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε.

2.2 Προφορική αφήγηση ντοκιμαντέρ

Η ηχογράφηση της αφήγησης του σεναρίου έγινε χωριστά από καθένα από τα μέλη της μαθητικής ομάδας, σε δική του συσκευή. Στη συνέχεια επιλέχθηκαν τμήματα των αφηγήσεων και έγινε η σύνθεσή τους. Το ντοκιμαντέρ επενδύθηκε μουσικά με το ορχηστρικό έργο «Ανθός της λίμνης», του συνθέτη Χρίστου Τσιαμούλη, ο οποίος μας παραχώρησε την άδεια χρήσης του έργου του.

Η επεξεργασία του ήχου, δηλαδή η ηχογράφηση της αφήγησης του σεναρίου και η μουσική επένδυση του ντοκιμαντέρ πραγματοποιήθηκε με το λογισμικό Audacity (<https://www.audacityteam.org>). Πρόκειται για ένα δημοφιλές και ελεύθερο λογισμικό, που είναι διαθέσιμο για όλα τα λειτουργικά συστήματα και προσφέρει υψηλού επιπέδου επεξεργασία ήχου (Αναστασόπουλος και Κανάρη, 2022). Ο χρήστης έχει στη διάθεσή του μία μεγάλη ποικιλία εργαλείων και επιλογών. Μπορεί να εισάγει πολλά αρχεία ήχου, τα οποία είναι δυνατό να τοποθετηθούν διαδοχικά ή παράλληλα, μέσω των πολλών καναλιών ήχου που διαθέτει το Audacity, δημιουργώντας ένα συνολικό αρχείο. Το αρχείο αυτό μπορεί να εισαχθεί σε ένα πρόγραμμα επεξεργασίας εικόνας και βίντεο.

2.3 Προσαρμογή εικόνων και πλάνων

Η προφορική αφήγηση επενδύθηκε με πλάνα και εικόνες από τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής, από τη μετακίνηση των ξεριζωμένων προσφύγων στην Ελλάδα, εικόνες από την περιοχή των Ποδαράδων, από την ανοικοδόμηση της Νέας Ιωνίας και από τα πρώτα χρόνια μετά την ίδρυσή της το 1923. Χρησιμοποιήθηκαν πλάνα από τα ντοκιμαντέρ:

α. Προσφυγική Ελλάδα: από το αρχείο της ΕΡΤ Α.Ε. Σενάριο και Σκηνοθεσία: Βαγγέλης Σερντάρης.

β. Το χρονικό της προσφυγιάς: από το αρχείο της ΕΡΤ Α.Ε. Τεκμηρίωση-Επιμέλεια: Εμμανουήλ Γεωργουδάκης.

γ. Μικρασιατική Καταστροφή, Πειραιάς 1922: από το αρχείο του Διεθνούς Κινήματος Ερυθρού Σταυρού και Ερυθράς Ημισελήνου.

δ. 1922, ο μεγάλος ξεριζωμός: ντοκιμαντέρ του National Geographic (2007).

ε. Smyrna 1922: από το αρχείο της οργάνωσης Y.M.C.A.

Οι εικόνες που προβλήθηκαν προήλθαν από:

α. Το Κέντρο Σπουδής και Ανάδειξης Μικρασιατικού Πολιτισμού Δήμου Νέας Ιωνίας (ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ), που επισκέφτηκε όλη η ομάδα, και το οποίο μας παραχώρησε σπάνιες φωτογραφίες της περιόδου μετά την ίδρυση της Νέας Ιωνίας και την εγκατάσταση των προσφύγων.

β. Την ιστοσελίδα «η Σμύρνη κάποτε, μέσα από 77 σπάνιες εικόνες» (<https://www.lifo.gr/san-simera/i-smyrni-karote-mesa-aro-77-spanies-eikones>).

γ. Το Μουσείο Μπενάκη, αρχείο Έλλης Σουγιουτζόγλου - Σεραϊδάρη.

δ. Τον Δ. Διαμαντόπουλο (1955): Ελληνική Χαρτογραφία, Ιστορικό Αρχείο Δήμου Αθηναίων.

ε. Τον Ν. Κεχαγιόγλου (2016): Πώς το ιδιοκτησιακό καθεστώς διαμορφώνει το χώρο της προσφυγικής πόλης της Νέας Ιωνίας. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, ΕΜΠ, Αθήνα.

στ. Τον ιστότοπο <https://www.wikipedia.org>.

Ένας μαθητής της ομάδας ανέλαβε την τεχνική επεξεργασία του ντοκιμαντέρ, δηλαδή την προσαρμογή πλάνων και εικόνων στην αφήγηση του σεναρίου. Χρησιμοποίησε το λογισμικό επεξεργασίας βίντεο OpenShot Video Editor, που είναι ελεύθερο και ανοιχτού κώδικα. Λόγω της εξοικείωσής του με την τεχνολογία, δεν δυσκολεύτηκε στη χρήση του, παρότι το χρησιμοποίησε πρώτη φορά (εικόνα 2).

Εικόνα 2: το ντοκιμαντέρ δημιουργήθηκε με το λογισμικό OpenShot Video Editor.

Το OpenShot Video Editor διατίθεται δωρεάν, για κάθε λειτουργικό σύστημα, από την εταιρεία OpenShot Studios, που εδρεύει στο Ρόκγουολ της πολιτείας Τέξας των ΗΠΑ (<https://www.openshot.org>). Διαθέτει αρκετά φιλικό περιβάλλον για τον

χρήστη και είναι κατάλληλο για ερασιτεχνική χρήση. Δεν έχει χρονικούς περιορισμούς και δεν εμφανίζεται κάποια διαφημιστική εικόνα στο τελικό αποτέλεσμα. Διαθέτει πολλά εργαλεία για μία ολοκληρωμένη επεξεργασία, ενώ δίνει τη δυνατότητα στον χρήστη να προσθέσει όσα κανάλια ήχου, κειμένου ή εικόνας χρειάζεται. Προκειμένου όμως να υπάρξει ένα ικανοποιητικό αποτέλεσμα, απαιτείται χρόνος και υπομονή (Αναστασόπουλος και Κανάρη, 2022). Τα αρχεία που χρησιμοποιούνται στην ταινία θα πρέπει να παραμένουν στον φάκελο του υπολογιστή που βρίσκονταν όταν έγινε η εισαγωγή τους στην ταινία. Δεν θα πρέπει να μετακινηθούν, ούτε να αλλάξουν όνομα, γιατί σε αυτή την περίπτωση το OpenShot Video Editor δε θα μπορεί να τα εντοπίσει και να ανοίξει το αρχείο με την υπό δημιουργία ταινία.

Το ντοκιμαντέρ, διάρκειας 12 λεπτών περίπου, δημοσιεύτηκε στον ιστότοπο www.youtube.com (αποκτώντας τη διεύθυνση <https://youtu.be/BQEWw6nmEUs>) και στο Αποθετήριο ταινιών του Πανελληνίου Σχολικού Δικτύου (<https://video.sch.gr>). Συμμετείχε στον 4^ο Διεθνή Μαθητικό Διαγωνισμό Οπτικοακουστικής και Ψηφιακής Δημιουργίας «Η ιστορία σου, είναι ιστορία της πόλης σου», στον οποίο κέρδισε το πρώτο βραβείο στην κατηγορία Γυμνασίων και στον 4^ο Διεθνή Μαθητικό Διαγωνισμό Οπτικοακουστικής Δημιουργίας «Τα σχολεία εκπέμπουν στην ΕΡΤ», στον οποίο κέρδισε το δεύτερο βραβείο. Τους παραπάνω διαγωνισμούς διοργάνωσε η Εκπαιδευτική Ραδιοτηλεόραση του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων μαζί με άλλους φορείς. Στη συνέχεια, το ντοκιμαντέρ αναρτήθηκε στο Αποθετήριο Μαθητικών Δημιουργιών της Εκπαιδευτικής Ραδιοτηλεόρασης για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (<http://photodentro.edu.gr/i-create>). Επίσης, δημοσιεύτηκε στον ιστότοπο του σχολείου μας (<http://4gym-n-ionias.att.sch.gr>).

3. Συμπεράσματα

Οι υψηλές ταχύτητες μεταφοράς δεδομένων του διαδικτύου, σε συνδυασμό με το περιβάλλον τηλεδιασκέψεων Cisco Webex Meetings και η δυνατότητα ανταλλαγής αρχείων μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, προσέφεραν σημαντική εξοικονόμηση κόπου και χρόνου, ταυτόχρονα με την καλλιέργεια του ψηφιακού εγγραμματισμού. Η δια ζώσης διδασκαλία στις περισσότερες αίθουσες των

ελληνικών σχολείων δεν μπορεί να παράσχει τις παραπάνω δυνατότητες εξαιτίας της έλλειψης υλικοτεχνικής υποδομής σε θέματα ψηφιακής τεχνολογίας.

Με την επιτυχημένη υλοποίηση του προγράμματος επιβεβαιώθηκε η ανάγκη ενσωμάτωσης αυτού του είδους εγχειρημάτων στην εκπαιδευτική διαδικασία, στοχεύοντας τόσο στην ενίσχυση του ενδιαφέροντος για τα κλασικά μαθήματα, όπως η ιστορία και η λογοτεχνία, όσο και στην καλλιέργεια δεξιοτήτων στη σύγχρονη τεχνολογία. Οι μαθήτριες και οι μαθητές δεν ήταν όλοι υψηλών σχολικών επιδόσεων. Ωστόσο, λειτούργησαν ομαδικά, αντάλλαξαν ιδέες, σκέφθηκαν δημιουργικά. Επιπλέον, ταυτόχρονα με την μελέτη ιστορικών γεγονότων, σχετικών με την ύλη της ιστορίας της Γ' τάξης Γυμνασίου, ασκήθηκαν στη χρήση των ψηφιακών εργαλείων. Οι μαθητές/τριες επέδειξαν θέληση και ευρηματικότητα σε δραστηριότητες που διαφέρουν από την παραδοσιακή διδασκαλία και αισθάνθηκαν ικανοποίηση με την ολοκλήρωση ενός απαιτητικού έργου.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αναστασόπουλος, Π. & Κανάρη, Τ. (2022). Ιστορικό ντοκιμαντέρ μικρού μήκους από μαθητές Γυμνασίου με θέμα την εικονογράφηση της Επανάστασης του 1821. Στο Α. Μαστρογιάννης (επιμ.), *πρακτικά 8ου Πανελληνίου Συνεδρίου Νέος Παιδαγωγός, 7 Μαΐου 2022*, 207-215. Αθήνα.
- Ανδρόνικος, Μ. (1974, 29 Αυγούστου). Στην άλλη ακρογιαλιά. *Το Βήμα, Επιφυλλίδες*.
- Γεωργαντά, Β. (2019). Η δύναμη της κινούμενης εικόνας και του εκπαιδευτικού βίντεο στην προώθηση της μάθησης. *In Proceedings of the 10th International Conference in Open and Distance Learning, 22-24 November, 2019, 10 (1B)*. Athens. Doi: dx.doi.org/10.12681/icodl.2296.
- Di Blas, N. (2015). 21st Century Skills, Global Education and Digital Storytelling: the Case of PoliCulturaExpo 2015. In M. Yildiz, S. Keengwe (Eds.), *Handbook of Research on Media Literacy in the Digital Age*, IGI global, 1-26.
- Di Blas, N. & Boretti, B. (2009). Interactive storytelling in pre-school: a case-study. *In Proceedings of 8th International Conference of IDC 2009, 3-5 June 2009*, 44-51. Como Italy. Doi: [10.1145/1551788.1551797](https://doi.org/10.1145/1551788.1551797).
- Di Blas, N. & Ferrari, L. (2014). Digital storytelling at school: what kind of educational benefits? *International Journal of Arts and Technology*, 7(1), 38-54.

- Gangan, N. (2014). Blending Creativity and Technology: Digital Storytelling in Education. *International Journal of Science and Research*, 3(10), 1787-1790. Ανακτήθηκε από: https://www.ijsr.net/get_abstract.php?paper_id=OCT14408.
- Ιωακειμίδου, Β., Βλαχοστεργίου, Κ., Σούρρας, Θ., Λιόπα, Ν., Κοκκινιά, Θ., Σούλα, Ε., & Τσαλαμπαμπούνη, Φ. (2021). Εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση και ψηφιακή αφήγηση: η υλοποίηση εν μέσω πανδημίας ενός εκπαιδευτικού προγράμματος με θέμα τη συμπερίληψη. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 17 (1), 76-101. Doi: 10.12681/jode.26329.
- Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (1982). *Η Έξοδος, Τόμος Β, Μαρτυρίες από τις επαρχίες της Κεντρικής και Νότιας Μικρασίας*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.
- Κέντρο Σπουδής και Ανάδειξης Μικρασιατικού Πολιτισμού Δήμου Ν. Ιωνίας – ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ. (2004). *Νέα Ιωνία 1923-2003, 80 χρόνια*. Αθήνα: Ιωλκός.
- Κουρτιάν, Α. (1980). *Τα τετράδια της Ανζέλ Κουρτιάν. Μνήμες από τη Μικρασία, 1915-1924*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Λοΐζος, Δ. (1994). *Οι Μεγάλες Δυνάμεις, η Μικρασιατική Καταστροφή και η Εγκατάσταση των Προσφύγων στην Ελλάδα (1920-1930)*. Αθήνα.
- Μαργαρίτης, Γ., Αζέλης, Α., Ανδριώτης, Ν., Αετοράκης, Θ. & Φωτιάδης Κ. (2014). *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας Γ΄ Τάξης Γενικού Λυκείου*. Αθήνα: ΙΤΥΕ Διόφαντος.
- Μελιάδου, Ε., Νάκου, Α., Γκούσκος, Δ. & Μεϊμάρης, Μ. (2011). Ψηφιακή αφήγηση, μάθηση και εκπαίδευση. In *Proceedings of the 6th International Conference in Open and Distance Learning, 4-6 Νοεμβρίου 2011, 6(B)*. Λουτράκι. Doi: <http://dx.doi.org/10.12681/icodl.681>.
- Παπαδημητρίου, Σ. (2018). Διαδραστικό ψηφιακό διδακτικό σενάριο αξιοποίησης και δημιουργίας βίντεο στη διδασκαλία των θετικών επιστημών. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 14(2), 10-25. Doi: <https://doi.org/10.12681/jode.19002>.
- Παπαδοπούλου, Ζ., Μπακόπουλος, Ν. & Πριγκιπάκης, Ε. (2021). Δημιουργία ταινίας μικρού μήκους, το σχολείο αλλιώς... *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 17(1), 121-137. Doi: <https://doi.org/10.12681/jode.23232>.
- Παπαναστασίου, Χ. (2017). *Παρουσίαση της οικιστικής και βιομηχανικής εξέλιξης της Νέας Ιωνίας στο πέρασμα του χρόνου (1923-2017) με τη χρήση αεροφωτογραφιών και ψηφιακού διαδραστικού χάρτη*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, ΕΜΠ, Αθήνα. Ανακτήθηκε από <https://dspace.lib.ntua.gr/xmlui/handle/123456789/45959?show=full>.
- Πεσματζόγλου Παπαϊωακείμ (1990). *Αναμνήσεις (από την πατρίδα μου Σπάρτη Μ. Ασίας)*. Αθήνα: Ένωση Σπάρτης Μ. Ασίας.
- Πλειός, Γ. (2005). *Πολιτισμός της εικόνας και εκπαίδευση*. Αθήνα: Πολύτροπον.
- Robin, B. (2006). The Educational Uses of Digital Storytelling. In C. Crawford et al. (Eds.), *Society for Information Technology & Teacher Education International Conference 2006*, 709-716. Chesapeake, VA: AACE. Ανακτήθηκε από <http://faculty.coe.uh.edu/brobin/homepage/Educational-Uses-DS.pdf>.
- Σακελλαρόπουλος, Κ. (1954). *Η σκιά της Δύσεως, ιστορία μιας καταστροφής*. Αθήνα: Αθηνά.

- Σπύρου, Σ. & Σοφός, Α. (2017). Εκπαιδευτικές ταινίες μικρού μήκους – παραγωγή και αξιοποίηση. In *Proceedings of the 9th International Conference in Open and Distance Learning*, 23–26 November 2017, 9, 240–251. Αθήνα. Doi: <http://dx.doi.org/10.12681/icodl.1262>.
- Χαρίση, Δ. (2021). Η εφαρμογή της σχολικής εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, την περίοδο του Covid-19. *Νέος Παιδαγωγός*, 24, 419-426. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2021, από neospaidagogos.online/files/24_Τευχος_Neou_Paidagogou_Maios_2021.pdf
- Ψώμος, Π. & Κορδάκη, Μ. (2016). Άμεσα και έμμεσα εκπαιδευτικά οφέλη των ψηφιακών αφηγήσεων. In Τ.Α. Mikropoulos et al. (Eds.), *10th International Conference "ICT in Education"*, 23-25 September 2016, 359-367. Ioannina.